

ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИТЕ ПРЕДРАСУДИ КАКО ДЕТЕРМИНАНТА НА ИНТЕРПЕРСОНАЛНАТА ПЕРЦЕПЦИЈА

Како сведоци на трагичните процеси на социјална дезинтеграција базирана врз етнички разлики, професионално одговорни пред историјата, психолозите се обидуваат да ги откријат длабинските механизми на овој феномен, кој доведува до етнички недоразбирања, конфликти па дури и војни.

Од социо-психолошка точка на гледање постојат најмалку два релативно-спротивни пристапи кон проблемот за тоа кои се факторите што придонесуваат до ерупција на етничките конфронтации. Едниот, кој зборува за етничка омраза и религиозен фанатизам помеѓу различните групи и другиот, кој зборува за социјални малформации и распад на системот на моралните вредности.

Длабинската психичка структура на етничките конфликти на територијата на бивша Југославија би можела да се заснова на извесни етнички предрасуди или предубедувања во рамките на интерперсоналната перцепција, кои се типични за одделните етнолингвистички групации и кои, за жал, често успешно се разгоруваат од политичарите.

Цел. Може да се претпостави дека интерперсоналната перцепција е детерминирана од извесни, повеќе или помалку стабилни етнолингвистички шеми. Откривањето на овие шеми кај различни етнолингвистички групации кои живеат во Македонија би можело да даде одговор на прашањето за нивните типични предрасуди во интерперсоналната перцепција.

Членовите на едни етнолингвистички групации и самите меѓу себе различни според религиозната припадност, возраст, пол и место на живеење, предопределено ги перцепираат членовите на други етнолингвистички групации, кои интерно исто така многу се разликуваат. На тој начин, уште при влезот, процесот на интерперсоналната перцепција стартува не со еден туку со повеќе некоректни податоци, вирусот на неточност ги контаминира сите понатамошни процеси на социјална

интеракција па со секое зголемување на бројот на релевантните варијабли во комуникацијата се зголемува и бројот на можните неточни комбинации.

Метод. Во истражувањето е користен методот на *стапени маски* предложен од Ламберт во 1965 год., особено погоден за мултиетнички средини, што го изумил за испитување на интерперсоналната перцепција меѓу франкофоните и англофоните Канаѓани. Постојат две групи учесници во испитувањето: спикери и проценувачи на спикерите. Групата на спикери се состои од 20 читачи (10 женски и 10 машки), кои во зависност од етнолингвистичката припадност на проценувачите се или македонско-албански или македонско-српски билингвални луѓе. Тие читаат ист краток текст еднаш на едниот друг пат на другиот јазик. Нивните читања се, со измешан редослед, снимени на дискета, така што на слушателот му е невозможно да сфати дека секој спикер чита два исти текста на два различни јазика. Слушателите, припадници на двете различни етнолингвистички групи, во едниот случај македонска или српска, а во другиот македонска или албанска, исто така различни според возраст, пол и место на живеење, добиваат протокол за проценка на карактеристиките на личноста чиј глас го слушаат.

Вршена е проценка на следните карактеристики на личноста (презентирани според измешан редослед и намерно изразени со секојдневниот јазик на младите): карактер, темперамент, способности и физички особености (динамичен, храбар, решителен, интелигентен, модерен, привлечен, послушен, мрзелив, себичен, смотан).

Пред слушањето на снимените примероци на испитаниците им е дадено кратко упатство во кое се истакнува тенденцијата на секој човек да го проценува другиот, неговите физички и психички карактеристики, и само врз основа на гласот што му го слуша (како на радио). Потоа, од учесниците во истражувањето се бара да го одбележат присуството или отсуството на особината кај личноста чиј глас го слушаат - секако според свое мислење (со ставање на знакот "+" или "-" покрај назначената особина на протоколот). Нагласено е дека ова треба да се направи брзо и без многу размислување, а и самото темпо на снимената касета тоа го диктира.

Релевантни независни варијабли во истражувањето се: етнолингвистичката (ЕЛ) припадност, возраста, полот и местото на живеење, додека интерперсоналната перцепција е *зависна варијабла* - онаа која е под влијание на претходните. Со оглед на тоа целта во истражувањето е да се испита:

1. Влијанието на етничката припадност врз интерперсоналната перцепција кај испитаниците Македонци, Срби и Албанци.

2. Влијанието на возраста на испитаниците со различна етнолингвистичка припадност врз нивната интерперсонална перцепција, кај двете возрастни групи-ученици од основно училиште (VII и VIII одделение), од една страна и средношколци (III и IV) и студенти (I и II год.), од друга страна.

3. Влијанието на полот на испитаниците со различна етнолингвистичка припадност врз нивната интерперсонална перцепција.

4. Влијанието на местоживеењето на испитаниците со различна етнолингвистичка припадност врз нивната интерперсонална перцепција.

Во истражувањето се поставени следните *хипотези*:

Резултатите ќе се разликуваат со оглед на тоа која група испитаници кои црти на личноста ќе ги избере во зависност од тоа дали поседуваат иста или различна етнолингвистичка припадност. Се очекува преференција на сопствената етнолингвистичка групација и обратно. Исто така се очекува степенот на оваа преференција или непреференција да зависи од полот, возраста, местоживеењето на самиот проценувач, но и од полот на самиот спикер; како и од времето во кое е вршено испитувањето.

Во испитувањето учествуваа 715 "проценувачи", од тоа 395 од основно училиште (VII и VIII одд.) и 319 од завршните класови на средните училишта и од прва и втора година на студии. Од тоа вкупно 373 беа Македонци, 178 Срби и 164 Албанци. Овој различен сооднос е прифатлив зашто ниту еден момент не беа споредувани сите припадници на една етнолингвистичка групација со сите припадници на друга, туку споредувањата постојано се вршеа меѓу групи со идентичен број припадници на различните ЕЛ групации. Поголемиот број испитаници Македонци доаѓа оттаму што лонгитудиналното истражување започна со испитување токму на нивните интерперсонални перцепции. Поради тоа, а и затоа што постојано беа земани предвид и останатите релевантни варијабли, резултатите се постојано прикажувани парцијално. Истражувањето започна во 1987 година и се одвиваше во вид на циклуси во 1988, 1992 и 1994 год. и всушност за целото време има прелиминарен карактер - блиц снимка на конкретната состојба во определено време, со идентичен по број групи испитаници со точно определени карактеристики.

Резултати. Основен податок за анализа е одговорот на секој субјект-проценувач за секоја од проценуваните особини кај лицата-спикери што читаат текст на двете јазични варијанти. Притоа се земени предвид - ЕЛ припадност, возраста, полот и местоживеењето на проценувачот, како и јазикот на читањето и полот на читачот. За сите податоци е водено сметка за времето на испитувањето.

На табелите се прикажани сумираните резултати добиени од сите испитаници во текот на целиот период на истражувањето - од 1987 до 1994 год. Во колоните се резултатите од оценките од одредените ЕЛ групации, а во редовите резултатите во однос на одделните особини на личноста. Бројките ја означуваат разликата меѓу добиените проценти. Прво е добиен процентот испитаници кои сметат дека кога читачот чита на едниот јазик (не) ја поседува конкретната особина, потоа е добиен процентот испитаници, од истата категорија, кои сметаат дека кога истиот читач (тие тоа не го знаат) чита на другиот јазик (не) ја поседува истата особина. Резултатот што е прикажан на табелита ја означува разликата помеѓу тие два броја. Доколку е таа во прилог на јазикот на сопствената ЕЛ групација предзнакот е "+", а доколку е во прилог на јазикот на другата ЕЛ групација предзнакот е "-".

Од резултатите прикажани на табелите и графиконите јасно се гледа дека постојат значајни разлики меѓу оценките што за истата личност ги вршат истите испитаници, но во двете јазични ситуации. Разликите се јавуваат, пред сè, во зависност од ЕЛ припадноста на проценувачите, а потоа и во зависност од нивната возраст, местоживеење и време кога е извршено испитувањето.

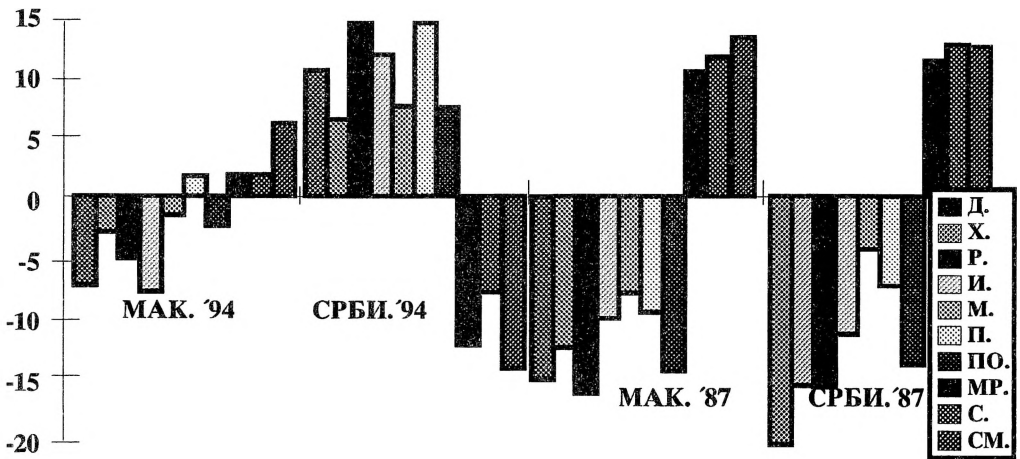
Табела 1

РЕЗУЛТАТИ ДОБИЕНИ ЗА ИСПИТАНИЦИТЕ ОД ОСНОВНО УЧИЛИШТЕ

ЕЛ прип. особини	Мак. Срби	Мак. Алб.	Мак. Срби	Мак. Алб.	Мак. Срби	Мак. Алб.	Мак. Срби		
Динамичен	-6,9	+10,8	+5,6	+3,8	-11	-5,5	+2,2	-15,1	-19,7
Храбар	-2,7	+6,5	+13,2	+2,7	-4,9	-15,4	+11,2	-12,6	-16,2
Решителен	-5,3	+15,3	+13,5	+2	+15	-3,6	+2,7	-15,8	-15,7
Интелигент.	-6,7	+11,6	+19	-5,9	+13,1	-3,6	+2,7	-9,8	-10,6
Модерен	-1,4	+7,8	+22,1	-19,4	+19,1	-6	+9,2	-6,8	-4
Привлечен	+1	+15,1	+20,8	+18,6	-14,6	-3	-2,2	-9,1	-6
Послушен	-2,4	+7,5	+19,9	+10,7	-4,4	-2,9	+2,6	-14,9	-13,7
Мрзелив	+0,8	-12	-7,9	-3,4	-14,4	+7,8	+2,6	+10,9	+11,7
Себичен	+0,8	-6,7	-12	-0,2	-4,2	+5,4	-2,9	+13	+12,6
Смотан	+6,3	-13,8	-12,5	+13,6	+10,8	+0,6	-2,2	+14	+13
Време на исп.	1994		1992		1992		1987		
Место на исп.	Скопје		Гостивар		Скопје		Скопје		

Графикон 1.

РЕЗУЛТАТИ ОД ИСПИТАНИЦИТЕ МАКЕДОНЦИ И СРБИ ОД ОСНОВНО УЧИЛИШТЕ ВО ИСПИТУВАЊАТА ОД 1987 И 1994 ГОД. ИЗВРШЕНИ ВО СКОПЈЕ.

Резултатите од 1994 год. јасно покажуваат дека испитаниците - *Македонци од основно училиштие* (со исклучок не само една особина) ја преферираат другата (српската) ЕЛ групација. Кога истиот глас чита на српски јазик тој е проценет како - подинамичен (-6,9), поинтелигентен (-6,7), порешителен (-5,3), похрабар (-2,7), попослушен (-2,4) и помодорен (-1,4); а кога чита на македонски јазик тој е проценет како - посмотан (+6,3), попривлечен (+1), помрзелив (+0,8) и посебичен (+0,8). Наспроти на тоа, испитаниците - *Срби од основно училиштие* изразито ја преферираат сопствената ЕЛ групација. Кога истиот глас чита на српски јазик за нив тој е - порешителен (+15,3), попривлечен (+15,1), поинтелигентен (+11,6), подинамичен (+10,8), помодорен (+7,8) попослушен (+7,5) и похрабар (+6,5); а кога чита на македонски јазик тој е - посмотан (-13,8), помрзелив (-12) и посебичен (-6,7).

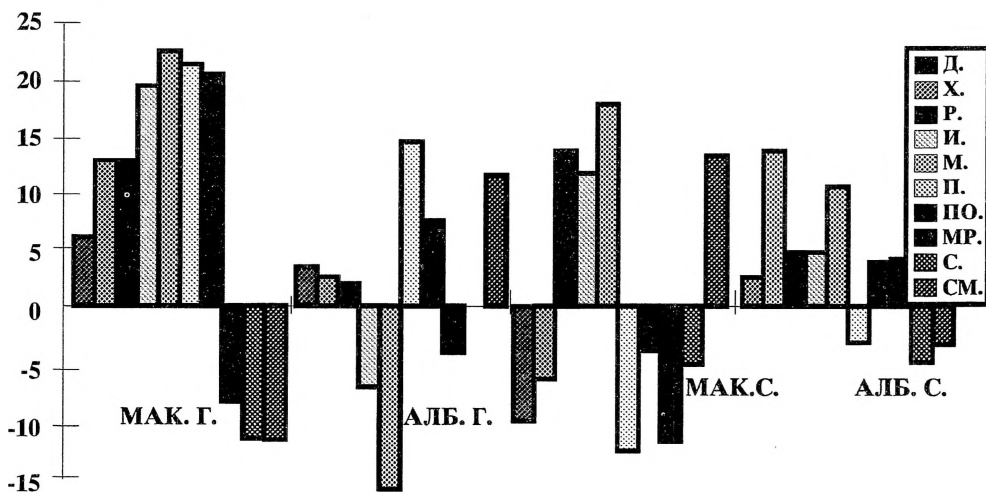
Резултатите од 1992 год. покажуваат дека испитаниците *Македонци од основно училиштие* во поглед на извесни особини ја преферираат сопствената ЕЛ групација, а во поглед на други - српската. Кога истиот глас чита на македонски јазик тој е проценет како - помодорен (+19,1), порешителен (+15), поинтелигентен (+13,1), посмотан (+10,8); а кога чита на српски јазик како - попривлечен (-14,6), помрзелив (-14,4), подинамичен (-11), похрабар (-4,9), попослушен (-4,4) и посебичен (-4,2). Наспроти на тоа, *ученициите од основно училиштие Срби* ја преферираат другата - македонската ЕЛ групација. Кога истиот глас чита на

македонски јазик тој е проценет како - похрабар (-15,4), помодерен (-6), подинамичен (-5,9), порешителен (-3,6), поинтелигентен (-3,6), попривлечен (-3) и попослушен (-2,9); а кога чита на српски јазик како - помрзелив (+7,8), посебичен (+5,4) и посмотан (+0,6);

Резултатите од 1987 год. покажуваат дека испитаниците - *Македонци од основно училиште* изразито ја преферираат другата - српската ЕЛ групација. Кога истиот глас чита на српски јазик го проценуваат како - порешителен (-15,8), подинамичен (-15,1), попослушен (-14,9), похрабар (-12,6), поинтелигентен (-9,8), попривлечен (-9,1) и помодерен (-6,8); а кога чита на македонски го проценуваат како - посмотан (+14), посебичен (+13) и помрзелив (+10,9). Ист е случајот и со *учениците - Срби*. Тие изразито ја преферираат другата-македонската ЕЛ групација. Кога истиот глас чита на македонски го проценуваат како - подинамичен (-19,7), похрабар (-16,2), порешителен (-15,7), попослушен (-13,7), поинтелигентен (-10,6), попривлечен (-6) и помодерен (-4); а кога чита на српски јазик го проценуваат како - посмотан (+13), посебичен (+12,6) и помрзелив (+11,7)

Графикон 2

РЕЗУЛТАТИ ЗА ИСПИТАНИЦИТЕ МАКЕДОНЦИ И АЛБАНЦИ ОД ОСНОВНО УЧИЛИШТЕ ВО ИСПИТУВАЊАТА ОД 1992 ГОД. ИЗВРШЕНИ ВО ГОСТИВАР И СКОПЈЕ.

Во 1992 год. е спроведено испитување во Гостивар и Скопје со испитаници-Албанци и испитаници-Македонци од основно училиште. Резултатите од испитувањето во Гостивар јасно покажуваат дека учениците - *Македонци* изразито ја преферираат сопствената ЕЛ

групација. Кога гласот чита на македонски тој е проценет како - помодерен (+22,1), попривлечен (+20,8), попослушен (+19,9), поинтелигентен (+19), порешителен (+13,5), похрабар (+13,2) и подинамичен (+5,6); а кога чита на албански како - посмотан (-12,5), посебичен (-12) и помрзелив (-7,9). Учениците - *Албанци* ја преферираат сопствената ЕЛ групација само во поглед на извесни особини и кога гласот чита на албански го проценуваат како - попривлечен (+18,6), посмотан (+13,6), попослушен (+10,7), подинамичен (+3,8), похрабар (+2,7) и порешителен (+2); а кога чита на македонски како - помодерен (-19,4), поинтелигентен (-5,9), помрзелив (-3,4) и посебичен (-0,2).

Резултатите од испитувањето во Скопје покажуваат дека учениците *Македонци* ја преферираат сопствената ЕЛ групација само во поглед на извесни особини и кога гласот чита на македонски го проценуваат како - помодерен (+19,1), порешителен (+15), поинтелигентен (+13,1) и посмотан (+10,8); а кога чита на албански го проценуваат како - попривлечен (-14,6), помрзелив (-14,4), подинамичен (-11), похрабар (-4,9), попослушен (-4,4), и посебичен (-4,2). Учениците - *Албанци* исто така ја преферираат сопствената ЕЛ групација во поглед на поголемиот број позитивни особини и кога гласот чита на албански го проценуваат како - похрабар (+11,2), помодерен (+9,2), порешителен (+2,7), поинтелигентен (+2,7), попослушен (+2,6), помрзелив (+2,6) и подинамичен (+2,2); а кога чита на македонски како - посебичен (-2,9), попривлечен (-2,2) и посмотан (-2,2).

Табела 2

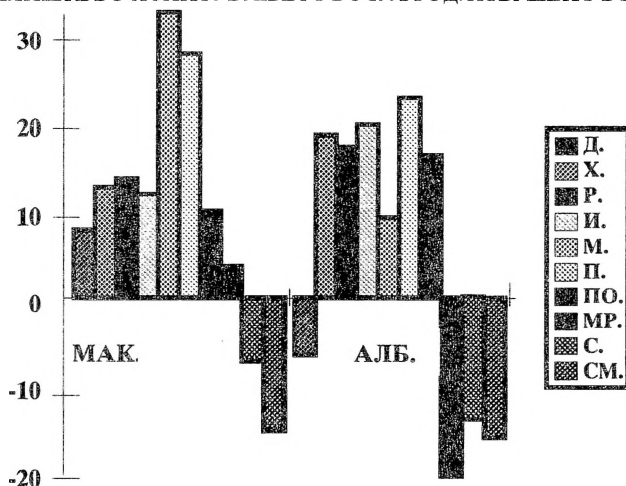
РЕЗУЛТАТИ ДОБИЕНИ ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОД СРЕДНО УЧИЛИШТЕ И ЗА СТУДЕНТИТЕ

ЕЛ прип. особини	Мак.	Алб.	Мак.	Срб.	Мак.	Срб.	Мак.
Динамичен	+3,8	-5,7	+12	+14,8	+12,2	+7,3	+24,2
Храбар	+12,1	+17,1	+10	-26,6	+14,8	+3,8	+24,2
Решителен	+13,2	+14,7	+13,2	-4,9	+10,4	+1	+21,2
Интелигент.	+11,6	+18,4	+10,6	-9,3	+11	+12,7	+25,9
Модерен	+36,3	+7,6	+5,5	-12,2	+2,4	+3,8	+30
Привлечен	+28,3	+19,2	+15,5	+5,3	+11,7	+9,6	+27
Послушен	+10,2	+14,3	+1,8	+3,5	+5,3	+3,9	+32,3
Мрзелив	2,8	-19	-10,3	-14,9	-11,2	-14,2	-27,6
Себичен	-8,2	-14,2	-9,7	-15,5	-2,8	-11,5	-33,6
Смотан	-19,4	-14,9	-10,7	-6,5			-34,6
Време на исп.	1992		1992		1988		1987
Место на исп.	Скопје		Гостивар		Скопје		Скопје

Од податоците прикажани во Табела 2. и Графикон 3. јасно се гледа дека факторот возраст се покажува како значајна варијабла во истражувањето. И македонските и албанските средношколци, со мали исклучоци, изразено ја преферираат сопствената ЕЛ групација. Кога гласот чита на македонски јазик од страна на *средношколциите - Македонци* е проценет како - модерен (+36,3), привлечен (+28,3), решителен (+13,2), храбар (+12,1), интелигентен (+11,6), послушен (+10,2), динамичен (+3,8) и мрзелив (+2,8); а кога чита на албански како - смотан (-19,4) и себичен (-8,2). Кога гласот чита на албански *средношколциите - Албанци* го проценуваат како - попривлечен (+19,2), поинтелигентен (+18,4), похрабар (+17,1), порешителен (+14,7), попослушен (+14,3) и помодерен (+7,6); а кога чита на македонски како помрзелив (-19), посмотан (-14,9), посебичен (-14,2) и подинамичен (5,7).

Графикон 3

РЕЗУЛТАТИ ЗА ИСПИТАНИЦИТЕ МАКЕДОНЦИ И АЛБАНИ ОД СРЕДНО УЧИЛИШТЕ ВО ИСПИТУВАЊЕТО ВО 1992 ГОД. ИЗВРШЕНО ВО ГОСТИВАР

Интересни резултати се добиени во однос на интерперсоналната перцепција меѓу Македонците и Србите средношколци и студенти во испитувањата во 1992 и 1988 год. во Скопје. Во 1992 год. средношколците Македонци манифестираат далеку поинтензивна преференција кон сопствената ЕЛ групација од средношколците Срби, што не е случај со резултатите од 1988 год. кога двете групи манифестираат преференција кон сопствената ЕЛ групација. Во 1992 год. *средношколциите - Македонци* кога гласот чита на македонски го проценуваат како - попривлечен (+15,5), порешителен (+13,2), подинамичен (+12), поинтелигентен (+10,6), похрабар (+10), помодерен (+5,5) и попослушен (+1,8); а кога чита на

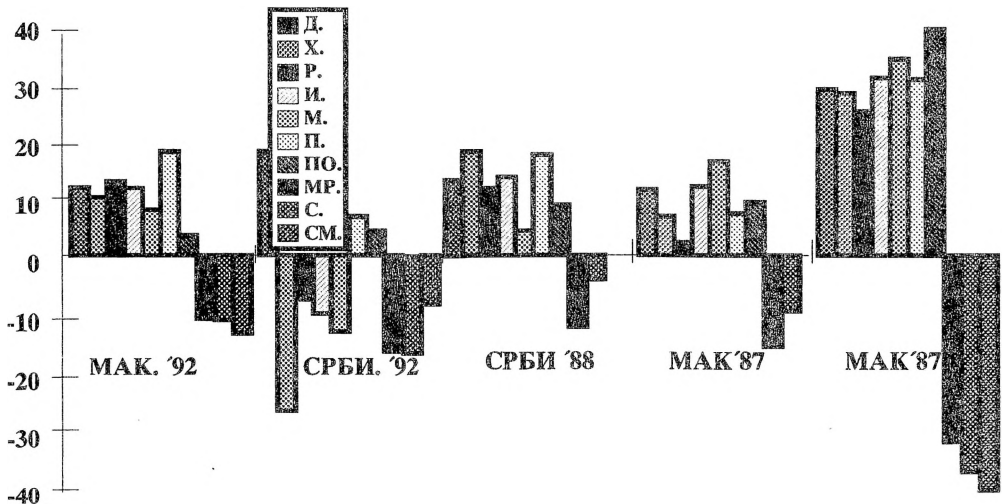

српски како - посмотан (-10,7), помрзелив (-10,3) и посебичен (-9,7). *Средношколциџие* - Срби кога гласот чита на српски го проценуваат како - подинамичен (+14,8), попривлечен (+5,3) и попослушен (+3,5); а кога чита на македонски како - похрабар (-26,6), посебичен (-15,5), помрзелив (-14,9), помодерен (-12,2), поинтелигентен (-9,3), посмотан (6,5) и порешителен (-4,9).

Во 1988 год. средношколците Македонци и Срби од Скопје манифестираат изразена преференција кон сопствените ЕЈ групации, со тоа што кај првите ова е нешто поизразено. *Средношколциџие* - Македонци кога гласот чита на македонски го проценуваат како - похрабар (+14,8), подинамичен (+12,2), попривлечен (+17,7), поинтелигентен (+11), порешителен (+10,4), попослушен (+5,3) и помодерен (+2,4); а кога чита на српски како - помрзелив (-11,2) и посебичен (-2,8). *Средношколциџие* - Срби кога гласот чита на српски го проценуваат како - поинтелигентен (+12,7), попривлечен (+9,5), подинамичен (+7,3), попослушен +3,9), похрабар (+3,8), помодерен (+3,8), и порешителен (+1); а кога чита на македонски како - помрзелив (-14,2) и посебичен (-11,5). Особината "смотан" не беше зададена во ова испитување.

Графикон 4

РЕЗУЛТАТИ ЗА ИСПИТАНИЦИТЕ МАКЕДОНЦИ И СРБИ ОД СРЕДНО УЧИЛИШТЕ И СТУДЕНТИ ВО ИСПИТУВАЊАТА ВО 1992 И 1988 ГОД. ВО СКОПЈЕ, КАКО И ЗА СТУДЕНТИТЕ МАКЕДОНЦИ ВО ИСПИТУВАЊЕТО ВО 1987 ГОД. ВО СКОПЈЕ

Во 1987 год. беше извршено испитување само со *студенти* Македонци. Резултатите покажуваат дека, за разлика од

основношколците, кај нив постои мошне изразена преференција кон сопствената ЕЛ групација. Кога гласот чита на македонски тие го проценуваат како - попослушен (+32,3), помодерен (+30), попривлечен (+27), поинтелигентен (+25,9), подинамичен (+24,2), похрабар (+24,2) и порешителен (+21,2); а кога чита на српски како - посмотан (-34,6), посебичен (-33,6) и помрзелив (-27,6).

Д и с к у с и ј а. Резултатите добиени во истражувањето на интерперсоналните перцепции помеѓу припадници на различни етнолингвистички групации кои живеат на територијата на Република Македонија (Македонци, Албанци, Срби) покажуваат дека се работи за изразито динамичен психолошки феномен чиј карактер и интензитет на промени зависат од возраста, местоживеењето, времето во кое се врши снимањето и од етнолингвистичката припадност на личноста.

Од сите овие параметри како најзначаен се покажа времето во кое се врши испитувањето, кое всушност го одразува влијанието што актуелниот општествено-политички момент го има врз длабинската психолошка структура на луѓето. Аргумент на ова тврдење е фактот што ниту една од испитуваните ЕЛ групации не манифестира упорно и доследно преференција во една насока без оглед дали е таа кон својата нација или пак кон другите.

Така, политичките превирања, меѓуетничките затегнатости, недоразбирања или конфликти директно влијаат врз психичката структура на сите луѓе кои живеат во Македонија, постојано и интензивно, без оглед од која националност се тие.

Затоа, испитувањето во 1987 год. покажува мошне интересна и апсурдна ситуација, набљудувана од параметрите на рационалното толкување: идеализација на припадниците на другата националност на сметка на сопствената. Децата (Македонци и Срби) бомбардирани во тогашниот процес на образование, а и во општествено-политичкиот живот, со информации за југословенската припадност не успеале да ги интернализираат вредностите на сопствената нација, па и едните и другите, при социјалната интерперсонална перцепција, позитивните особини ги припишуваат кај другата нација а негативните кај својата.

Со возраста настапува битна промена на ситуацијата. Младинците како да доживуваат интензивно национално оствестување, чиј интензитет е дотолку поголем доколку националните чувства биле позапоставени во детството, па кај нив настапува изразито највисоко и најдоследно преферирање на припадниците на сопствената нација и исто такво непреферирање на припадниците на другата нација. Јасно е дека ваквото бурно национално будење може многу лесно да стане подложно на различни намерни или ненамерни манипулирања.

Резултатите од 1992 и 1994 год. и со децата и со младинците, покажуваат значително изменета состојба во поглед на нивните интерперсонални перцепции. Во тоа време започнува периодот на изразена политичка затегнатост со Србија, а во Македонија започнуваат процесите на структурирање на нови вредносни системи и ориентации. Тоа кај македонските деца се рефлектира во целосно рушење на претходната психичка структура на изразена преференција на "другите". Но, резултатите јасно покажуваат дека тој период сеуште не е доволен за потполно и стабилно структурирање на новите шеми на интерперсонална перцепција, па на "своите" и на "туѓите" истовремено им се припишуваат и изразито позитивни и изразито негативни особини. Наспроти тоа, децата припадници на српската ЕЛ групација, оние кои во 1987 год. манифестираа високо и мошне доследно преферирање на македонската варијанта на сметка на својата, сега манифестираат висок степен на преференција кон "своите", веројатно поради чувството на несигурност како последица од променетите околности.

Младинците, пак, (Македонци-Срби) во новонастанатата ситуација ги менуваат претходните стабилни шеми на изразита наклонетост кон "своите". Кај Македонците интензитетот на оваа наклонетост опаѓа, а кај Србите целосно се менува во истовремено припишување на едните и на другите некомпатибилни изразито позитивни и изразито негативни карактеристики. Можно е дека кај првите (Македонците) до овој процес доаѓа поради чувството на лична одговорност пред сопствениот народ и историјата, со оглед на сериозноста од последиците што во новонастанатата ситуација би ги имала изразитата национална (или дури и националистичка) наклонетост. Кај вторите (Србите) можно е дека до овој процес доаѓа поради намалувањето на чувството на националната приврзаност, како последица на очигледните грешки или пропусти на постојната политичка елита на својата земја. (Да се потсетиме дека токму во ова време успешно е изведено повлекувањето на ЈНА од Македонија, во која поголемиот број младинци, како и оние во нашето испитување, започнаа да гинат на боиштата).

Во поглед на шемите на интерперсонална перцепција меѓу Македонците и Албанците, покрај возраста, како значајна варијабла се покажува и местоживеењето (Гостивар - Скопје), всушност, интензитетот на меѓуетничката затегнатост во самата непосредна околина. Прво, младинците Македонци и Албанци кои живеат во Гостивар манифестираат мошне висока и доследна преференција кон "своите". Веројатно од иста причина и децата Македонци кои живеат во Гостивар, за разлика од оние кои живеат во Скопје, манифестираат мошне висока и мошне

доследна преференција исто така кон "своите". Од друга страна, децата Македонци и Албанци кои живеат во Скопје манифестираат скоро подеднаков степен на преферирање и одбивање и кон едните и кон другите.

Во заклучокот од нашето истражување би можело да истакнеме дека тоа наполно јасно покажа дека кај луѓето постои тенденција за градење извесни шеми на интерперсонална перцепција кои директно зависат од нивниот специфичен однос кон припадниците на другите народи. Тие се склони кон формирање определена психичка структура која, како диспозиционен систем, го детерминира и насочува нивното социјално однесување и пред сè, нивните интерперсонални перцепции.

Истражувањето јасно покажа дека карактерот на шемите на интерперсоналната перцепција и прифаќањето или неприфаќањето на другиот народ пресудно се определени не од индивидуалните или личните фактори, туку пред сè, од општествените и политичките влијанија и поширокиот историски и социјален контекст.

По сето ова, на главното прашање: "Дали меѓуетничките неприференции се причина за или последица од политичките конфликти, судири и војни?" одговорот недвојбено е дека тие се последица. Кај секој човек, непријателските чувства кон другиот народ можат многу лесно да се разгорат со вешта манипулација и на тој начин да се создадат плодни услови за формирање психолошки шеми на интерперсонална перцепција кои во себе вклучуваат не само неприфаќање туку дури и омраза.

Што помага во тоа? На прво место авторитарноста воспитувана во патријархалните средини, кои негувајќи ја војничката традиција, ги воспитуваат младите дека конфликтите можат да се решат главно со примена на сила. Преминацијата на воената традиција во нашата култура, истакнувањето на воените херојства како врвен воспитен идеал и жртвувањето како национална вредност и важен елемент на националниот карактер - на психолошки план може да се рефлектира во меѓуетничко неприфаќање на дури и одбивање. А всушност, во неговата основа лежи чувството на страв, зошто во сите случаи кога нашите испитаници развиваа шеми на интерперсонална перцепција кои одат во националистичка насока се работи за чувство на инфериорност, при кое величењето на сопствениот народ на сметка на другиот служи како надкомпензација.

Овие заклучоци претпоставуваат дека се знаат или подразбираат темелните меѓуетнички проблеми во Македонија. "Доминантниот" народ - Македонскиот и самиот е под постојан притисок на сознанието за негово оспорување и од соседите и до другите етнички групи. Уште повеќе, што во овој случај испитаниците, и самите припадници на други етнички групи, во основата се поставуваат кон сè со сознанието дека припаѓаат

на признати и идентифицирани матични нации и држави. Така, и ова истражување покажа дека меѓуетничките проблеми во Македонија се исклучително различни и дека тие мошне сложено и противречно се вградуваат во менталитетот на припадниците на секоја етничка групација.

ЛИТЕРАТУРА:

Baytchinska K. (1994): Value Conflicts and Their Resolution in the Situation of Sociopolitical Changes in Bulgaria, Psychology and Transition, Krusevo.

Ламберт В. (1980): Социјална психологија билингвизма, III Програм Радио Београда, Београд

Миклош Б. (1994): Психологија Пост-комунизма, Београдски круг, Београд

Ilina TODOROVA.

ETHNOLINGUISTIC BIASES AS A DETERMINANT OF INTERPERSONAL PERCEPTION

(Summary)

The ethnical wars and conflicts in Former Yugoslavia are based on ethnical prejudices or biases and it is very important to know more about the psychological processes underlying this phenomenon. Is its deep psychological structure founded on certain peculiarities within interpersonal perception that are typical of certain ethnolinguistic affiliations?

The method of paired masks is used, proposed by Lambert (1965), with two groups of subjects - the speakers and the recipients of speech: speakers - 20 bilingual persons (Macedonian - Albanian) who read a short neutral text with irrelevant content, once in Macedonian once in Albanian, for the first group of recipients (Macedonians and Albanians) and 20 bilingual persons (Macedonian - Serbian) who read the same short text once in Macedonian, once in Serbian, for the second group of recipients (Macedonians and Serbs); and 715 recipients of speech from the elementary school, the high school and the University (Macedonians, Serbs and Albanians).

The basic data for analysis was the respond of each subject to each of the speaker's personality traits (dynamic, courageous, resolute, intelligent,

modern, obedient, lazy, selfish and stupid) in two different language situations (Macedonian - Serbian or Macedonian - Albanian).

The results obtained throughout the study of interpersonal perceptions among individuals of different ethnolinguistic groups (Macedonians, Albanians, Serbs) living in the Republic of Macedonia revealed that we are dealing with an extremely dynamic psychological phenomenon, whose character and intensity of change depends on age, habitat, the time when the data was gathered and the ethnolinguistic affiliation of each subject.

The study has clearly shown that the nature of interpersonal perception patterns and the (un) acceptance of another ethnicity are greatly determined not by individual or personal factors, but mainly by social and political influence and the general historical and social context.